

UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI"
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

**ELITE CULTURALE ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA ÎN PRIMA PERIOADĂ A
SECOLULUI AL XX-LEA**

REZUMAT

COORDONATOR:

PROF.UNIV.DR. NICOLAE BOCȘAN

PROF.UNIV.DR. TEODOR PAVEL

DOCTORAND:

ANDREEA OANA DĂNCILĂ

2012

CUPRINS

1. Introducere
2. Elitele culturale românești în dezbateră istoriografică
 - 2.1. Aspecte conceptuale
 - 2.2. Repere istoriografice
 - 2.2.1. Elitele ca protagoniști ai mișcărilor naționale
 - 2.2.2. Analiza elitelor prin metoda prosopografică
 - 2.2.3. Elita românească sau tipologia intelectualului central-est european
 - 2.2.4. Elita ca emitent de mesaj. Analiza discursului
 - 2.2.5. Elite culturale profesionalizate
 - 2.2.6. Elitele culturale în cadrul asociaționismului
 - 2.2.7. Elitele culturale în abordări interdisciplinare
 - 2.2.8. Elitele culturale și procesul modernizării
3. Coordonate metodologice
4. Profilul unei generații culturale
5. Elita culturală în exercițiu: proiecte, polemici, orientări. Teze și antiteze în peisajul cultural transilvănean
 - 5.1. Revista *Luceafărul* ca spațiu de coagulare al elitei culturale transilvănene
 - 5.2. *Două culturi* sau exercițiul polemicii în spațiul transilvănean
 - 5.3. "În atingere cu poporul..." - episoade ale culturalizării lumii rurale
 - 5.4. Premiul "Andrieu Mureșianu"
 - 5.5. Între "Numai învățând a scrie corect românește putem ajunge în rai" (Octavian Goga, 1907) și "Cel ce nu e creștin nu poate fi român întreg" (Nicolae Bălan, 1907): Elita

culturală laică versus cea bisericească într-o dezbateră privind profilul preotului transilvănean la începutul secolului XX

5.6. Sub semnul provizoratului: cultură și literatură în Transilvania la început de secol XX

6. Cultură și politic în Transilvania începutului de secol XX: criza oțelită

7. Trasee culturale

8. Concluzii

9. Anexe

9.1. Dosarul piesei "Domnul notar"

9.2. Tabelele ASTREI

10. Bibliografie

Cuvinte cheie: elite, cultura, Transilvania, arta națională, neoactivism, scriitor-redactor, ASTRA.

Ca să poată beneficia de o anumită autonomie în analiză, tema noastră s-a suprapus peste ceea ce constituie în plan politic etapa neoactivistă a Transilvaniei. Acest decor ni s-a părut a fi unul extrem de ofertant prin condiționările dintre cultural și politic pe care le întreține și care facilitează multiple rechestionări ale acestei relații.

Deși zona de analiză este fixată în titlu Transilvania, pentru a face operabil un demers de acest tip și a-l feri de generalizări, ne vom raporta, la o a doua focalizare, la un centru cultural reper, Sibiu. Acest oraș devine la începutul secolului un loc care dirijează orientările tinerei generații de cărturari, radiant pentru ceea ce avea să se constituie în ”direcția oțelită” a mișcării naționale.

Elita culturală, în sensul imaginat de noi, urma să bifeze două aspecte esențiale: o latură de creator (cel puțin unui volum publicat în această perioadă, dublat de o activitate constantă în periodicele vremii; creativitatea la care ne referim nefiind una condiționată de apartenența la canonul literar al zilelor noastre, fiind mai degrabă vorba de o creativitate culturală) și una de vizibil transmițător de mesaj cultural (vehicularea unor proiecte culturale, de la tribuna unei redacții sau a unei instituții culturale). Pentru a face funcționabilă cercetarea, am optat pentru delimitarea unei generații culturale, care să ne permită astfel stabilirea unui profil și mai rapide localizări ale protagoniștilor. Astfel, elita culturală transilvăneană pe care am ales să o interogăm nu se confundă în totalitate cu cea reperată drept ”generația unirii”, subiecții noștri făcând parte preponderent din cei care își câștigă notorietatea în spațiul public transilvănean după momentul Memorandului, capitalul lor simbolic nefiind dependent de acest eveniment. Generația culturală care va constitui subiectul tezei noastre va fi astfel reprezentată de acei cărturari care încep să producă la nivel cultural în perioada neoactivistă (cu aproximație, este vorba de cei care se nasc în intervalul 1875-1885). Celelalte criterii, cele care fac din astfel de analize un demers anevoios, precum gradul de recunoaștere publică, capital simbolic, consacrare specifică etc. au fost de asemenea luate în considerare atunci când s-au stabilit numele care aveau să populeze cercetarea noastră: Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu, Ioan Lupaș, Ion Borcia, Zaharia Bârsan, Ion Agârbiceanu, Sextil Pușcariu, Gheorghe Stoica, Ion Iosif Schiopul, Aurel P.Bănuț, Alexandru Ciura, Onisifor Ghibu, Horia Petra Petrescu, Gheorghe Popp.

Pentru că peisajul cultural al Transilvaniei în deceniile de dinaintea Primului Război Mondial era confiscat, în majoritatea volumelor care tratau chestiunea, de grupul de la *Luceafărul*, am putut astfel intui marja mare de reprezentativitate pe care cei ce formau

redacția acestei reviste o aveau. Pe măsură ce cadrul de investigație s-a dezvoltat, am avut tot mai dese confirmări că Transilvania cu adevărat vocalică din punct de vedere cultural se manifestă în jurul cercului de la *Luceafărul*. Chiar dacă peisajul publicistic transilvănean beneficiază și de alte reviste, niciuna dintre acestea nu a avut impactul, prestigiul sau veleitățile *Luceafărului* de a controla spațiul cultural românesc din Transilvania.

Această revistă devine principala tribună de exprimare a acestei tinere generații culturale, care o ordonează și îi conferă vizibilitatea unui grup în cadrul mișcării culturale și ulterior politice transilvănene. Felul în care s-a reușit gestionarea unui astfel de proiect, articularile sale discursive, rezistența în timp a nucleului din cadrul redacției, devin elemente esențiale în scanarea nișei de elite culturale spre care ne-am canalizat cercetarea.

Deloc întâmplător, tinerii care se coagulează în jurul proiectului lui Aurel Paul Bănuț la Budapesta în anul 1902 bifează aceiași itemi de devenire. Cazuistica prezentată a sugerat că avem de-a face cu o tipologie a intelectualului transilvănean, pe care noi am denumit-o a scriitorului-redactor.

Dacă Transilvania culturală în care aceștia se întorc după terminarea studiilor este una destul de inertă, nespectaculoasă chiar, cea politică este divizată în opțiuni, scindată în curente centrifugale greu de adus la un consens.

Într-un astfel de peisaj neașezat, programul sub care aceștia își derulează activitatea nu surprinde prin inedit, cultura națională fiind sintagma sub care defilează orice proiect al vremii. Însă, un administrator inteligent de tipul lui Octavian Tăslăuanu, care își va imagina încă de la început proiectul acestei reviste ca pe unul de anvergură, va reuși să imprime acestui mesaj o articulație puternică și să se folosească de numeroase mecanisme de obținere a vizibilității și prestigiului. La sugestia acestuia, redacția va excela în folosirea exercițiului polemic ca formulă de consacrare în spațiul public transilvănean. De fiecare dată, țintele alese sunt personalități titrate (Cornel Diaconovich, Iosif Sterca Șuluțiu, Ioan Slavici, Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, Nicolae Bălan), astfel încât impactul criticii lor să fie maxim. Această rampă, destul de violentă de lansare, va fi însoțită și de repurtarea unor victorii ”literare”, mulți dintre cei din redacția *Luceafărului*, aflați acum la debutul lor editorial reușind o receptare favorabilă a volumelor lor, cucerind cu această ocazie nume ale scenei bucureștene precum Titu Maiorescu, Ion Luca Caragiale, Ion Bianu, Ilarie Chendi. Ultimele două personalități devin adevărate instanțe de legitimare ale grupului de la *Luceafărul*, asigurând o tutelare paternalistă proiectelor lor. Dacă aceștia sunt creditorii culturali ai acestei

generații, susținătorii săi din câmpul politic se vor numi Ioan Mișu, Partenie Cosma sau Nicolae Oncu, iar în cel bisericesc, Nicolae Ivan, Miron Cristea, Roman Ciorogariu.

Cu ajutorul acestora, după 1906, majoritatea grupului de la *Luceafărul* va fi plasat în poziții cheie ale câmpului cultural transilvănean. Cei mai mulți dintre ei vor găsi o platformă de lucru în cadrul ASTREI. Dacă *Luceafărul* era, deși neasumat niciodată de redacție, o revistă adresată cărturării transilvănene, ocupând discursiv un spațiu propriu elitei, implicarea în activitatea Asociațiunii a însemnat pentru acest nucleu acoperirea unei nișe de mult mai mare amploare, proiecte precum *Țara Noastră*, Biblioteca Poporală, prelegerile populare asigurând un canal de notorietate și comunicare cu spațiul rural. Componenta comunitară atât de intens exersată de această generație este de fapt, o constantă a locului în care se formează și care imprimă intelectualului un acut simț al răspunderii. Așa cum nota Istvan Bibó¹, experiențele istorice ale acestui intelectual se cer citite în grila ”rebusurilor extreme ale existenței comunitare”, care, spre deosebire de Europa Occidentală, se succed aici cu o frecvență cotidiană.

Rețeta literară a acestei generații a constituit-o realismul, în multe din coordonatele păstrate de la Slavici. ”Țărănismul literar”, chiar dacă renegat de ei ca opțiune estetică, este preferat pentru mizele sale culturalizatoare. Militantismul acestui tip nu poate supraviețui în rafinerii stilistice și atunci se refugiază într-un soi de compromis literar ”artă națională, dar totuși artă”. În condițiile în care receptorul imaginat este pentru fiecare dintre scriitorii *Luceafărului* unul național, un discurs clișeizant, monocrom va reprezenta riscul major al demersurilor literare ale acestor tineri.

Capacitatea de a chestiona, de multe ori la modul critic, orientările culturale ale Regatului Român sau conștientizarea propriilor abateri estetice definesc totuși o cultură a selecției care asimilează însă, numai acele elemente ce corespund modelului culturii naționale.

Cum scrisul acestei generații se construia în jurul militantismului, imixtiunile în politică nu vor întârzia să apară. Supapa politică a grupului de la *Luceafărul* a reprezentat-o cotidianul *Tribuna* de la Arad. Aici oțelismul, proiectul lor de reformare a clasei politice din Transilvania va atinge notele cele mai acute.

Ceea ce se petrece cu prioritate în intervalul 1910-1912 a reprezentat o majoră criză de poziționare a unui actor esențial al spațiului public transilvănean, scriitorul-redactor. Extrem

¹ I. Bibó, *Între Occident și Răsărit*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2002, pp.49-55.

de slaba profesionalizare a câmpului literar transilvănean a fost cu certitudine una din cauzele majore ale acestei dispute care a avut în multe momente aparența unei degringolade retorice interminabile. Pentru ca ecuația păstrării identității să funcționeze, cultura trebuie să se încarce de prerogativele politicului și invers. Ambele sunt câmpuri care supraviețuiesc din permanentul transfer care se produce între ele. Tangenta care unește, în cazul de față exploziv, cele două sfere, s-a chemat presa. Tot ea e cea care sugerează că avem de-a face cu un joc subtil al identităților profesionale în Transilvania începutului de secol XX, cu o inconsistentă codificare a domeniilor de competență (scriitor-ziarist-politician) și o extremă permeabilitate a frontierelor (atât politicianul, cât și scriitorul fiind dublați de calitatea jurnalistică). Dacă autonomizarea câmpului literar se produce concomitent cu modernizarea celui politic, la începutul secolului cursa profesionalizării ambelor spații părea că a început.

În linii mari, este vorba despre o definiție ireconciliabilă a politicului-pentru unii în termeni de propagandă culturală (avem cea mai clară reprezentare cu ocazia acestei dispute a culturii ca limbaj politic în Transilvania), iar pentru alții în spiritul negocierilor, al diplomației și de ce nu, al compromisului. ”Oțelismul” completează totuși spectrul mult mai generos al politicului transilvănean, reprezentând nuanța radical intransigentă în cadrul acestuia. De fapt, fiecare nouă generație transilvăneană tinde să se angajeze într-o proiect ambițios de restabilire a axelor culturale și politice ale societății în care se dezvoltă, anunțând cu surle și trâmbițe delimitarea de antecedenta. Este ceea ce Mircea Martin identifica drept complexul ”începutului continuu” în cultura română², iar oțelismul acestei generații ”primenitoare” poate fi citit și în această grilă.

Elita culturală aici analizată poate fi încorporată ușor categoriei intelectualilor publici³, a acelor care conferă sens proiectelor colectivității pe care o reprezintă. Aceștia posedă ambiția explicită de a transforma societatea, devenind astfel intelectuali angajați, în sensul armonizării activității reflexive cu activismul politic și cultural.

Axa cercetării noastre a oscilat adeseori între surprinderea unui peisaj strict cultural, centrat pe chestiuni de producție de bunuri culturale, de canon, de orientări literare și o zonă tensionată a unei culturi care s-a definit uneori în formula extraparlamentarismului politic.

² M.Martin, *G.Călinescu și complexe literaturii române*, ed.II, Paralela 45, Pitești, 2002, p.39.

³ M.Baud, *Introduction în Popular Intellectuals and Social Movements, International Review of Social History*, University Press Cambridge, 2004, p.8.

